

KOLTAI TAMÁS

Nem a legjobb

■ VOLTAIRE—BERNSTEIN—WHEELER—WILBUR: CANDIDE VAGY AZ OPTIMIZMUS ■

Kaposváron jó évtizedenként bemutatják a *Candide*-ot, ami abszolút helyeselhető. Voltaire a régi – bizonyos értelemben a Bernstein-musical is az –, a világ pedig, legalábbis a felvilágosított francia szemszögéből, sem az elmúlt kétszáz, sem az elmúlt huszonöt évben nem változott lényegesen. Úgy érvetve, hogy – elentétben Pangloss mester állításával – továbbra sem a lehetséges világok legjobbika. Ez a tény az első bemutató idején, 1978-ban különös pikantiát kapott, mivel akkoriban egy létező társadalmpolitikai irányzat az ellenkezőjét állította a világ egyhatodára vonatkoztatva, melybe földrajzilag Kaposvár és tágabb környezete is (Hegyeshalomtól Záhonyig) beletartozott. Voltaire ugyan nem kifejezetten a nálunk uralkodó szisztémára gondolt, amikor kritikai művét megírta, de ebben csak sajnálatosan korai halála akadályozta meg, és amilyen bölcs volt, valószínűleg számított rá, hogy kétszáz év múlva ezen a tájon nagy lesz az áthallás. 1992-ben, a második kaposvári bemutató idején már nem kellett dupla fenekű bőröndbe rejteni Voltaire szellemét ahhoz, hogy magunkra érthessük: épp túl voltunk a rendszerváltást követő „lehetséges legjobb világba” vetett illúzióból való első kiábránduláson. Mára pedig bezárult a kör, visszatérhetünk az eredeti Voltaire-hez, a legtágabb történetfilozófiai értelemben „élvezhetjük” a katasztrófák, hódító háborúk, járványok pusztítását *überoló*, ideológiamentes emberi szennyet, amely a panglossi világnézet radikális cáfolataként tönkreteszi a földgömböt átkalandozó hősök sorsát. A *Candide*, abban a szofisztikált színpadi adaptációban is, amelyet

Bernstein & Co. készített belőle, változatlanul a létezés mindennapi szférájában elkövethető (el is követett) magánbűnök és közerkölcsök szatirikus leleplezéseként érvényes.

A két korábbi kaposvári előadás közül – mindkettőt Gazdag Gyula rendezte –, úgy emlékszem, az első volt az izgalmasabb (nem állítom, hogy egyszersmind a jobb is), ha másért nem, a kor, a színházi környezet, az újdonság- és stílusérték okán. A mostani, fájdalom, minden szempontból meglepően gyöngé. Szakmailag is, szellemileg is. A darab határozott vokális-zenei igényt támaszt; ebben mindenekelőtt a Kunigundát éneklő-játszó színésznő érintett, akinek a szólama (ha másért nem, nehéz futamai és koloratúrái miatt) meghaladja az átlagos zenés darabok követelményét. Balla Eszter, akinek énekes színészi kvalitásai közül az előbbire szokás tenni a hangsúlyt, akkor is meglehetősen kínos teljesítményt nyújt, ha megelégszünk a hangok pusztá megszólaltatásával. (Egyesek váltig azt hiszik, hogy az éneklés az utóbbival egyenlő.) A kottakép teljesítésére irányuló primer erőfeszítés azonban akadály a zenei kifejezésnek, az éneklés voltaképpeni céljának. Kompromisszumot lehet persze kötni, s örülni annak, hogy valaki *majdnem* el tudja énekelni a nehéz énekszólámat. Sok ilyen esetet ismerünk, többek között Kaposvárról is, ahol a zenés darabok (operettek, musicalek) előadásmódjának megújítása nem mindig járt együtt – enyhén szólva – elfogadható énekteljesítménnyel. A zenés szerepeket gyakran prózára szakosodott színészek játszották, akiket bizonyos esetekben elfogadtunk, sőt értékeltük

Znamenák István (Pangloss), Balla Eszter (Kunigunda), Gula Péter (Candide) és Nyári Szilvia (Paquette)

Simara-fotó

Balla Eszter és Gula Péter

őket, részint mert kiütötték a hagyományos negédes-giccses énekstílust, részint mert vokális hiányosságukat színészi kifejezőerővel és energiával pótolták. Ma már, a hőskor elmúltával valószínűleg nem elégednénk meg ennyivel, Balla Eszterből pedig az erő és az energia is hiányzik, sápadt személyisége alig jön át a rivaldán, bár kétségtelen, hogy meglehetősen lazán, svunggal, mondhatni, magabiztosan imitálja a könnyedséget.

Mindazonáltal hiba volna egyetlen színész nyakába varrni a sikertelenséget, azon az alapon, hogy neki van a legnehezebb feladata. Az előadás többi szereplőjének a teljesítménye is minimum hullámzó, a legkevesebb, ha azt mondom, hogy mindannyian voltak már jobbakk. Ezért pedig a rendező, Radoslav Milenković felelős, akinek emlékeztetünk korábbi – elsősorban a stúdióban létrehozott – markáns előadásaira. Milenković eddig akkor volt jó, amikor nyers, életerős sorsokat, társadalmi-emberi drámákat vitt színpadra. Kiváló érzéke van a tragikum stilizált-költői ábrázolásához, de nem mozog otthonosan a szalonias terepen; a könnyedség és a frivolitás nem az ő asztala. A *Candide* átmenet a kettő között, a rizsporos rokokó finomkodás és cikornya látszatát töri át benne az erőszak, a rothadás és a szenny gunyoros ábrázolása, tehát elvileg teret nyit egy olyan rendező számára, aki képes differenciáltan gondolkodni. Milenković tudja, miről van szó, ez kiderül a színpadképből. Juraj Fabry díszletének egyik fele rokokó keret, girlandos szuffitákkal, a másik fele ablak- és ajtóhasítékokkal ellátott, grafitiszürke romos falimitáció, amely a bal portálnál rögzített tengelyén beforgatható a rivaldával párhuzamos állásig. Ez a viszonylag egyszerű megoldás leképezi a darab duális természetét. A színpad háttérben

kifeszített *ekrán* megvilágításával a mögötte elhaladó alakok perspektivikus árnyjáték hatását keltik; mintha művészi könyvilustráció elevenedne meg marionettfigurákkal. Ebben a keretben mindenesetre el lehet játszani a darabot.

A baj ott kezdődik, hogy a rendező marionettként mutatja be a főszereplőket is, egy rokokó táncjelenetbe oltott futkározás erejéig, amely olyan gyorsan, olyan jelzészerűen, olyan súlytalanul zajlik, hogy nem jegyezzük meg az arcukat, a nevüket – nem kapunk róluk benyomást. Ez azzal a hátránnyal jár, hogy az alapfiguráknak nincs személyiségük, súlyuk, karakterük, ennél fogva semmilyen viszonyba nem kerülünk velük, s amikor szempillantás alatt elkezdődik a történetük, nincs okunk érdekeltté válni a sorsukban – közömbösek maradunk irántuk. Van ugyan egy közvetítő köztünk és a színpadon történendők között, Znamenák István, aki Voltaire-t és Pangloss mestert játssza; előbbiként al-longe-parókában szemléli ironikusan a zenei előkészületeket, a nyitányt, a játék kezdetét (parókáját levéve kortárs narrátorrá válik), utóbbiként kitömött hassal, göcögve-döcögve maga is marionett. Funkciója még sincs meghatározva kellően, vagy inkább nincs hozzá dramaturgiai kötőanyag. Znamenák jó színész, a lezser, könnyed viselkedés mestere, ironikus meta-kommunikációja most is hatásos, de épp mert nincs helyzetbe hozva, megmarad metakommunikációnak. Nem tudni pontosan, mit képvisel, az események gunyoros, velünk összezekacsintó kommentátorát (ez lenne a logikus, de kevés hozzá a szövege) vagy az egész demonstráción kívül álló színházi játék mestert (jobb híján erre következtethetünk fejcsóválásaiból, rosszszálló tekintetéből, a hosszabbra nyúlt zenei részek leállításának szándékából). Valódi funkció nélkül mintha önironikus véleményezné magát az előadást – legalábbis ez „jön le”. Lenne még egy lehetőség, hogy több alkalommal lépjen be a játékba, mint ahogy egyszer be is lép, amikor a latin-amerikai diktátor, az alattvalóit lelődöző „Guvernádor” szerepét játssza. Ha egyszer megteszi, miért nem teszi meg többször? Vagy egyszer sem. Így ötlet marad, holott gondolat is lehetne. Mindamellett Znamenák szofisztikált személyisége legalább kifejezi a darab elegáns, fölületes, cinizmusba hajlóan ironikus személetét.

Az előadás azonban éppen a frivolitás, a paródia és a keserű indulat között nem találja az egyensúlyt. Ehelyett inkább durva és hangos, nem épít a szörnyűségek nyájas bemutatásának kontrasztjára. A játékörletek sincsenek eléggé kidolgozva, szellemes például a kergetőző szerelmek fölbukkanása a fal különböző nyílásaiban – a fej és a láb egymástól többméteres távolságra jelenik meg, két színész játssza –, de pontatlan-

sága miatt suta. Ügyes az építőállványból összeácsolt hajó, de már láttuk Mohácsi János *Tom Paine*-jében. A felvilágosodás szellemének provokációi – például az antiklerikalizmus – akkor lennének feddhetetlenek, ha szellemes karikatúrákban, koreografált gesztusokban és mindenekelőtt pillanatnyi *karakterekben* nyilvánulnának meg. Hol várhatnánk ezt el, ha nem Kaposváron? Odaadásban most sincs hiány, egzakttságban igen. A második rész, amennyivel lazább, „folyékonyabb”, élvezhetőbb, annyival föl színesebb is – elmegy a bohózat felé.

A *Candide*-ot játszó Gula Péter nem követ el hibát, énekhangja is elfogadható, de adós marad a szerep vonzó paradoxonával, azzal ugyanis, hogy itt egy szende, csaknem lányos fiatalember követ el menekültében akaratlan gyilkosságokat. Hiányoznak az ártatlan, csodálkozó szemek, kevés látható a világ bűneitől bemocskolódott naiv gyer-

mekből. Balla Eszter intakt marad Kunigundától, a romlottság és tisztaság kettős tüneményétől; az nem megoldás, hogy a végére fogatlanná festik, fekete kendőt adnak rá, meghajlítják a hátát, ha a belső átalakulást nem tudja ábrázolni. (Egyébként Ignatovic Krisztina a fehér – és olykor a fekete – színt használja a rokokóból kiinduló alsó-felső ruhák szellemes manipulálására.) Nyári Szilvia (*Paquette*) és Lecső Péter (*Maximilian*) nem elég karakteresek. Varga Zsuzsa az egyetlen, akinek színpadi jelenléte sugároz: félfenekű hölgyként vitriolos és főleg megkomponált alakítást nyújt.

A végére marad egy kis Kaposvár. Mielőtt idillbe – kertművelésbe – fordulna a játék, beüt a pestis. Znamenák előbb megrémül, mert hozzányúlt a beteg állathoz (nincs az a néző, akinek ne jutnának eszébe az aktuális csirke-, marha- stb. vészek), majd lemerevedik, és az egész társulattal együtt merőn a szemünkbe néz. Ez az az átható Kaposvár-téket, amely elől az elmúlt harminc évben gyakran nem volt menekvés. Most is visszánézünk, és legott a ruhatárra gondolunk.

**VOLTAIRE—BERNSTEIN—WHEELER—WILBUR:
CANDIDE VAGY AZ OPTIMIZMUS (Csiky Gergely Színház, Kaposvár)**

FORDÍTOTTA: Ungvári Tamás. A VERSEKET FORDÍTOTTA: Bródy János, Eörsi István. DRAMATURG: Eörsi István. DÍSZLET: Juraj Fabry. JELMEZ: Ignatovic Krisztina. KOREOGRÁFUS: András Imre. KAR-MESTER: Hevesi András, Stauróczy Balázs. RENDEZTE: Radoslav Milenković. SZEREPLŐK: Znamenák István, Gula Péter, Balla Eszter, Nyári Szilvia, Lecső Péter, Varga Zsuzsa.